

İsa Akif oğlu TEYMURZADƏ
Berc Group MMC, Vergi və Maliyyə üzrə mütəxəssis
E-mail: isateymurzade40@gmail.com

i.e.n., dos. **A.A.BABAYEV**

DÜNYA SSUDA KAPİTALI BAZARINDAN MALİYYƏ RESURLARININ CƏLB EDİLMƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə: Tədqiqatın aktuallığı: Bazar münasibətləri şəraitində maliyyə resurslarının fasiləsiz olaraq ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan daxili və xarici resursların iqtisadi inkişafa yönəldilməsini təmin edən maliyyə bazarlarının mövcudluğu zərurətdir. Maliyyə bazarının bir növü olan ssuda (kredit) kapitalı bazarı bu gün ölkə iqtisadiyyatının inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Bundan əlavə, ssuda kapitalı bazarına investisiya qoyuluşu investisiya fəaliyyətinin şaxələndirilməsi üçün daha çox imkanlar yaradır. Sənayenin şaxələndirilməsi müxtəlif sənaye sahələrinin emitentlərinin maliyyə alətlərinə investisiya qoyuluşunu əhatə edir. İnkişaf etmiş bazarlarda proqram təminatı istehsalı, səhiyyə və bank sektoru kimi sahələrə sərmayə qoymaqdan faydalanmaq imkanları yaradır. Bütün bunlar mövzunun aktuallığını artırır.

Tədqiqatın məqsədi: Məqalənin hazırlanması zamanı əsas məqsəd dünya ssuda (kredit) kapitalı bazarından maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin əhəmiyyətini araşdırmaq, bunun şirkətin maliyyə axınlarına birbaşa və ya dolaylı yolla göstərdiyi mənfi təsirləri - xeyli sayda riskləri və bu risklərin qarşısının alınması yollarını təhlil etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın metodları: Məqalənin hazırlanması zamanı əsas tədqiqat metodları olan təhlil, statistik təhlil, analiz və digər metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: Məqalənin informasiya bazasını xarici tədqiqatçıların dünya ssuda kapitalı bazarına investisiyaların cəlb edilməsinin əhəmiyyətinə elmi məqalələri, həmçinin, aparıcı jurnallarda dərc olunmuş monoqrafiyalar və müxtəlif dillərdə internet resurslarının materialları təşkil edir.

Nəticələrin istifadə sahələri: Məqalənin nəticələrindən kapital bazarı, eləcə də bank sektorunda çalışan mütəxəssislər, iqtisadiyyat sahəsi üzrə təhsil alan tələbələr istifadə edə bilərlər.

Açar sözlər: investisiya, likvidlik, balanssızlıq, maliyyə riskləri.

UOT: 339., 336

JEL: F30

DOI: doi.org/10.54414/wydn3507

Giriş

Maliyyə bazarında investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi fiziki şəxslər və təşkilatlar üçün müvəqqəti pulsuz maliyyə resurslarının ayrılması məqsədilə alternativ üsuldur. Mövcud, qeyri-sabit iqtisadi şəraitdə əmanətlərə qənaət və onları artırmaq yollarının mövcudluğu vacibdir. Ssuda kapitalı bazarına investisiyaların cəlb edilməsi mexanizmlərini müəyyən etmədən öncə bazarın öyrənilməsi, təsnifatı, ümumiləşdirilməsi, bazar göstəricilərinin müqayisəsi və ümumiləşdirilməsi vacibdir. Maliyyə bazarının səmərəliliyinin öyrənilməsi əməliyyatların həcmi, kapitallaşmanı, maliyyə alətlərinin qiymətlərini, onların gəlirliliyini,

indekslərin dinamikasını əhatə edən göstəricilərinin statistik təhlilinə əsaslanır.

Ümumiyyətlə, vəsaitlərin cəlb edilməsi dedikdə, müəssisənin bilavasitə məqsədlərinə çatmaq üçün istifadə olunan maliyyə mənbələrini formalaşdırmaq üçün şirkət rəhbərliyinin yönəldilmiş hərəkətlərinin məcmusudur. Maliyyələşdirmə prosesi müəssisənin maliyyə strategiyasına uyğun olaraq həyata keçirilir. Əsas məqsəd həmişə maliyyə idarəetmə sisteminin tərkib hissəsi olmaqla, maliyyə idarə etməsinin məqsədi ilə qarşılıqlı əlaqədə olması və müəssisənin maliyyə resurslarına olan tələbatını ödəməsindən ibarətdir.

Əsas mətn

Kapital bazarının investisiya fəaliyyətində son dərəcə mühüm rolu qiymətli kağızların ticarət bazarı olan fond bazarı oynayır. Qiymətli kağızlar bazarının rolu iki baxımdan - müxtəlif mənbələrdən cəlb edilən vəsaitlərin həcminə görə, həmçinin, müəyyən bazara sərbəst pul vəsaitlərinin qoyuluşu baxımından qiymətləndirilir. Vəsaitlərin cəlb edilməsi isə həm daxili, həm də xarici mənbələr hesabına həyata keçirilir. Daxili maliyyələşdirmə mənbələri dedikdə, mənfəət və amortizasiya, xarici bank kreditləri, qiymətli kağızların buraxılmasından əldə edilən vəsaitlər nəzərdə tutulur [2].

Sərbəst nağd pul digər sahələrə, məsələn, istehsal və sahibkarlıq fəaliyyətinə, daşınmaz əmlaka, qiymətli əşyalara, valyutaya, pensiya və ya sığorta fondlarına, müxtəlif növ qiymətli kağızlara sərfəli investisiya üçün istifadə edilə bilər.

Qiymətli kağızlar bazarı ticarətin təşkili üsuluna görə mütəşəkkil və qeyri-mütəşəkkil olmaqla bölünə bilər. [6] Mütəşəkkil qiymətli kağızlar bazarı digər iştirakçıların adından bazarın peşəkar iştirakçıları - lisenziyalı vasitəçilər arasında müəyyən edilmiş qaydalar əsasında onların döviyyəsinə nəzərdə tutur. Qeyri-mütəşəkkil bazarlarda isə qiymətli kağızların döviyyəsi vahid qaydalara riayət edilmədən baş verir.

Birja bazarı qiymətli kağızların mübadiləsi üçün ən geniş yayılmış variantdır. Ticarət birjalarda aparılır. Bu tip bazarlar həmişə təşkil olunur, çünki o vahid tənzimləmə mərkəzinin olması ilə xarakterizə olunur. Qiymətli kağızlarla əqdlərin bağlanması və icrası birjanın özünün müəyyən etdiyi qaydalara uyğun olaraq həyata keçirilir. Hərəcədə yalnız birja üzvləri iştirak edə bilərlər. Yalnız müvafiq qəbul seçim prosedurundan keçmiş və müəyyən meyarlara cavab verən maliyyə aktivləri birja bazarında döviyyəyə buraxıla bilər. Birja həm iddiaçılar, həm də ticarət obyektləri üçün kifayət qədər ciddi meyarlar müəyyən edir. Birja, həmçinin, əməliyyatların icrasının təminatçısı kimi çıxış edir ki, bu da bütün iddiaçılar üçün riskləri azaldır.

Birjadan kənar bazar qiymətli kağızların birjadan yan keçərək döviyyəsidir. Belə bazar həm mütəşəkkil, həm də qeyri-mütəşəkkil ola bilər. Mütəşəkkil birjadan kənar bazarın

xüsusiyyəti ticarət aparılan yerin elektron şəbəkə olmasıdır.

Fond bazarının inkişafı şirkətlərin qiymətli kağızlarını bazara çıxarmaqla, investisiya və iqtisadi ehtiyaclar üçün əlavə vəsaitlərin cəlb edilməsi prosesində iştirak dərəcəsini artırır. Fond bazarının inkişaf etmədiyi halda şirkətlərin ehtiyaclarını maliyyələşdirmək üçün kifayət qədər vəsaiti olmur ki, bu da öz növbəsində, əmək məhsuldarlığının azalmasına səbəb olacaq və iqtisadi inkişafa mane olacaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə investisiyası investisiya gəliri əldə etmək üçün müxtəlif sənədlərin qiymətli kağızlarının əldə edilməsindən ibarətdir. Maliyyə qoyuluşları müəssisənin diversifikasiyası ilə bağlı müvəqqəti sərbəst kapitaldan istifadənin aktiv forması kimi də qəbul edilir. Bu investisiya növü əsasən maliyyə bazarına görə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir:

- maliyyə qoyuluşları müstəqil iqtisadi fəaliyyət növüdür, onlar yalnız strateji əməliyyat məqsədlərini qismən əks etdirir;

- maliyyə qoyuluşları müəssisə tərəfindən xarici investisiyanın əsas vasitəsidir;

- maliyyə investisiyası əlavə investisiya gəlirlərini və pul aktivlərinin inflyasiyadan qorunmasını təmin edir;

- maliyyə sərmayəsi müxtəlif səviyyəli gəlirlilik və risklərə malik geniş spektrli alətləri əhatə edir;

- maliyyə qoyuluşları kapital qoyuluşları ilə müqayisədə daha yüksək likvidlik səviyyəsinə malikdir;

- maliyyə investisiyası yüksək volatillik ilə xarakterizə olunan maliyyə bazarındakı vəziyyətlə bağlıdır [5].

Kredit bazarına maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin əsasını bir sıra prinsiplər təşkil edir. Əsas prinsiplər arasında kapitalın cəlb edilməsi mənbələrinin diversifikasiyası dayanır. Maliyyə resurslarının bir mənbədən cəlb edilməsi müəssisənin həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli öhdəliklərə olan tələbatını tam ödəməyə, maliyyə resurslarının optimal səviyyəsinin formalaşdırılmasına imkan vermir. Bundan əlavə, diversifikasiya risklərdən birinin açıqlanması halında şirkətin maliyyə vəziyyətinə mənfi təsirin azalması səbəbindən risklərin səviyyəsinin azaldılmasını nəzərdə tutur. Nəticədə, maliyyə resurslarının cəlb

edilməsinin müxtəlif üsullarından istifadə, onun çərçivəsində gəlirlilik, müddətlər, həcmələr baxımından müxtəlif parametrlərə malik maliyyə alətlərindən istifadə edilməsi müəssisə ilə qarşılıqlı əlaqədə olduqda ən əlverişli şərtləri təmin etməyə imkan verir.

Digər əsas prinsip isə biznes gəlirliliyinin artırılmasıdır. Bununla maliyyə resurslarının cəlb edilməsi prosesində kapitalın ən aşağı marjinal dəyərini nəzərdə tutan öhdəliklərin optimal strukturuna nail olunur. Bundan əlavə, maliyyə xərclərini minimuma endirmək üçün bu prinsipə əsasən, əlavə komissiya və lazımsız xərclərdən qaçınmaq nəzərdə tutulur [3].

İkinci dərəcəli prinsiplər isə müəssisədə maliyyə idarəetməsinin həyata keçirilməsində bir-birini tamamlayan funksiyaları yerinə yetirir və ya konkret vəziyyətdən asılı olaraq həyata keçirilməyə bilər:

- 1) kapitalın dəyərini minimuma endirmək;
- 2) risklərin azaldılması, minimuma endirilməsi;
- 3) biznesin investisiya cəlbediciliyinin artırılması.

Maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin əsasını təşkil edən həm əsas, həm də ikinci dərəcəli prinsiplər bir-biri ilə sıx bağlıdır. Belə ki, beynəlxalq kapital bazarında maliyyələşmə zamanı prinsiplərdən birinin qəbul edilməsi digər prinsipin güclənməsinə səbəb olur. Diversifikasiya həm kapitalın dəyərini, həm də riskləri minimuma endirməklə əlaqələndirilir, öz növbəsində, biznesin investisiya cəlbediciliyinin artırılması həm biznesin gəlirliliyindən, həm də biznesin aparılması ilə bağlı risklərin ümumi səviyyəsindən birbaşa asılıdır.

Beləliklə, investisiya fəaliyyəti prosesində həyata keçirilən aktiv və operativ monitorinqin rolu artır. Aktivlərin hüquqları ilə əlaqəli maliyyə investisiyalarından fərqli olaraq, real investisiya təşkilata kapital qoyuluşunun edilməsinə yönəldilmişdir. Real investisiyalar çox vaxt təsərrüfat subyektinin əsas kapitalına resursların uzunmüddətli investisiyalarıdır.

Real sərmayənin müəyyən xüsusiyyətləri var:

- real investisiyalar bazarın əməliyyat fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır;
- real investisiya maliyyədən daha yüksək gəlirlilik səviyyəsini, həmçinin, inflyasiyadan daha yüksək müdafiəni təmin edir;

- real investisiyaların uğurla həyata keçirilməsi şirkətə sabit pul axını almağa imkan verir [3].

Bir çox dövlətlərdə maliyyə bazarlarında investisiya və digər fəaliyyətləri tənzimləyən normativ hüquqi baza formalaşdırmışdır. O, bazarda qüvvədə olan ümumi qaydaları müəyyən edən qanunlarla, habelə xüsusi qaydalar müəyyən edən digər hüquqi aktlarla formalaşır. Investisiya prosesində mühüm rol oynayan ayrı-ayrı qurumların fəaliyyəti “İnvestisiya fondları haqqında”, “Qeyri-dövlət pensiya fondları haqqında” kimi qanunlarla tənzimlənir.

Məsələn, Rusiya maliyyə bazarının tənzimlənməsi üçün Rusiya Federasiyasının Mülki Məcəlləsində olan mülki hüququn ümumi normaları, habelə “Səhmdar cəmiyyətləri haqqında” qanunla müəyyən edilmiş səhmdar cəmiyyətləri tənzimləyən normalar böyük əhəmiyyət kəsb edir. Maliyyə və fond bazarları sahəsində tənzimləmə funksiyalarının əhəmiyyətli bir hissəsi Maliyyə Bazarları üzrə Federal Xidmətə aiddir, səlahiyyətlərin bir hissəsi Mərkəzi Banka, bir hissəsi isə Maliyyə Nazirliyinə aiddir [7].

Maliyyə investisiyaları maliyyə bazarları və xüsusən də fond bazarları ilə sıx bağlıdır. Fond bazarlarını öyrənərkən əsas tədqiqat obyektləri qiymətli kağızlar və törəmə maliyyə alətləri ilə birja əməliyyatlarıdır. Fond bazarlarını qiymətləndirmək üçün tədqiqatçılar qiymətli kağızlar bazarının vəziyyətinin və dinamikasının göstəriciləri kimi çıxış edən fond indekslərindən istifadə edirlər.

Milli fond bazarlarına, məsələn, Amerika fond bazarını xarakterizə edən Dow Jones Industrial Average və NASDAQ indeksi, Almaniya fond bazarının davranışını təsvir edən DAX ailəsi indeksləri, FTSE 100 İndeksi - London Fond Birjasının indeksi, Rusiya fond bazarının dinamikasını təmsil edən Moskva birjalarının MICEX indeksləri ailəsi aid etmək olar [8].

Maliyyə bazarının xüsusiyyətlərində investorların müəyyən məqsədlərə nail olmaları üçün oriyentasiyaları mühüm rol oynayır. Bu əsasda strateji, portfel və spekulyativ investorlar fərqləndirilir.

Strateji investorlar müəssisə üzərində nəzarətdə cəmləşirlər. Onlar nəzarət paketinə və ya böyük səhm paketinə sahiblik edərək əmlak

əldə etmək niyyətindədirlər və bu əmlakın istifadəsindən əldə olunan gəlirə güvənirlər. Bu cür əməliyyatlar korporativ nəzarət bazarını təşkil edir. Strateji investorlar qarşılıqlı əsas vəzifə kimi təsirin genişləndirilməsini qoyurlar. Həmçinin, uzunmüddətli əsasda kapitalla investisiya qoymaq, müəssisənin inkişafına diqqət yetirmək və onun dəyərini artırmaq da digər vəzifələridir [4].

Portfel investorları öz qiymətli kağızlarından gəlirlərə - dividendlər, faizlər və ya bazar dəyərinin artması şəklində etibar edirlər. Onlar diversifikasiyaya üstünlük verir və müxtəlif qiymətli kağızlara investisiya qoymaqla riski minimuma endirməyə çalışırlar ki, bir maliyyə aləti üzrə mənfəət digərlərinin zərərini ödəsin. İnvestisiyaların böyüməsi, təhlükəsizliyi, onların gəlirliliyini, likvidliyini və digər investisiyalara keçmək üçün mövcud investisiyaları tez satmaq qabiliyyətini qorumaq portfel investorlarının məqsədidir.

Spekulyativ investorlar isə bazarda qiymətli kağızların dəyərindəki fərqlərdən mənfəət əldə etməkdə maraqlıdırlar və qiymətli kağızların məzənnələrinin dəyişməsi ilə oynayaq qısamüddətli əməliyyatlar sahəsinə diqqət yetirirlər.

İnvestisiya fəaliyyəti müxtəlif maliyyə bazarı alətlərindən istifadə etməklə həyata keçirilir ki, bu da bir müəssisənin maliyyə aktivlərində və digər müəssisənin borc və ya kapital xarakterli maliyyə öhdəliklərində eyni vaxtda artımın baş verdiyi hər hansı müqavilə kimi başa düşülür. Beləliklə, maliyyə alətləri maliyyə aktivləri və öhdəliklərinə əsaslanır və əməliyyat müqavilə formasını almalıdır. Bu vasitələrə bank depozitləri (depozitlər); sığorta və pensiyaların yığılması proqramları; qiymətli kağızlar; paylı investisiya fondları (UIF); birjada satılan fondların və ya birja ticarət fondlarının (ETF) səhmləri; hedcinq fondları daxildir.

Ən ümumi və əlverişli maliyyə investisiya alətləri hazırda səhmlər, istiqrazlar və investisiya fondlarıdır.

Maliyyə bazarına investisiya qoyuluşu investisiya fəaliyyətinin şaxələndirilməsi üçün daha çox imkanlar yaradır. Sənayenin şaxələndirilməsi müxtəlif sənaye sahələrinin emitentlərinin maliyyə alətlərinə investisiya qoyuluşunu əhatə edir. İnkişaf etmiş bazarlarda proqram təminatı istehsalı, səhiyyə və bank

sektoru kimi sahələrə sərmayə qoymaqla faydalanmaq imkanları artır.

Maliyyə bazarının qloballaşması qlobal institusional investorlar üçün diversifikasiya imkanlarının inkişafında özünü göstərir. İnkişaf etmiş bazarlarda hedcinq fondlarına və birja ticarəti fondlarına investisiya yatırmaqda əhəmiyyətli institusional investor marağı var.

İnvestisiyaların idarə edilməsi bazarın mühüm fəaliyyətidir. Onun əsas məqsədi cari və ya uzunmüddətli dövrlərdə mümkün olan ən yüksək mənfəəti təmin etməkdir. Bu, investisiyaların müəyyən risklilik və likvidlik səviyyəsini nəzərə alaraq, investisiya fəaliyyətinin məqsədlərinin həyata keçirilməsinə imkan verən, habelə daxili və xarici mühit amillərinin dəyişməsi zamanı kapitalın tez bir zamanda yenidən investisiya etmək imkanını təmin edən idarəetmə tapşırıqlarının işlənilməsinə tələb edir. Beləliklə, maliyyə bazarında sabit və güclü mövqə əldə etmək və ya saxlamaq üçün maliyyə və real investisiyaların idarə edilməsi vacibdir [4].

İnvestisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi eyni zamanda, cari mənfəətin bir hissəsindən imtina edilməsi, onu öz inkişafına, layihələrə, qiymətli kağızlara və ya nağd pula yatırması, gələcəkdə bu investisiyaların geri qaytarılmasına ümid etməsi ilə əlaqələndirilir. Maliyyə sərmayələri üçün, vəsait lazım olduqda, qısamüddətdə satıla bilən qiymətli kağızların alınması üçün müvəqqəti sərbəst vəsaitlərdən istifadə etmək daha xarakterikdir.

Kapital qoyuluşları, daha çox, uzunmüddətli inkişafa yönəldilmişdir, çox vaxt onların həyata keçirilməsi üçün müxtəlif borc mənbələrindən vəsait cəlb etmək lazımdır. Həmçinin, müəssisə öz inkişafını və ya cari fəaliyyətini maliyyələşdirmək üçün vəsait cəlb etmək məqsədilə maliyyə bazarı alətlərindən istifadə etmək imkanına malikdir [5].

Maliyyə bazarına investisiya resurslarının axını artırmaq üsullarından biri daha geniş potensial investorlar üçün investisiyaların qoyulması yollarının genişləndirilməsidir. Buna nail olmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə etmək olar ki, bunlardan biri də səhm satışı yolu ilə potensial investorlardan vəsait toplamağa və onların köməyi ilə investisiya fəaliyyətini həyata keçirməyə imkan verən paylı investisiya fondlarının inkişafıdır. Əhəmiyyətli miqdarda

nağd pul toplayaraq, qarşılıqlı fondlar daha böyük investisiyalar edə bilirlər. Bu investisiya metodunun üstünlüyü maliyyə bazarının fəaliyyəti haqqında xüsusi biliyi olmayan şəxslər üçün investisiyanın mövcudluğundadır.

Dünya kapital bazarından vəsaitlərin cəlb edilməsi həm də şirkətin maliyyə axınlarına birbaşa və ya dolayı yolla mənfəət təsir göstərə bilən xeyli sayda riskləri əhatə edən mürəkkəb və çoxşaxəli prosesdir. Həmin risklərə aşağıdakılar daxildir:

1. Səhmdar riski - müəssisə və onun idarə edilməsi üzərində potensial nəzarətin itirilməsi ilə bağlıdır. Bazarlarda iştirak edən investorların şirkətin sahiblərinə çevrildiyini güman edir. Bazara maliyyə resursları cəlb edən şirkət burada yerləşdirilən səhmlərin son alıcısının kimin olacağına birbaşa təsir göstərə bilmir ki, bu da səhmdarların riski ilə nəticələnir. İqtisadi qeyri-sabitlik dövründə yüksək dərəcədə kredit yükü, bazar şəraitinin pisləşməsi, yüksək ehtimalla, müəssisənin maliyyə vəziyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə mənfəət təsir göstərə bilər ki, bu da ən əlverişsiz ssenariyə onun iflasına səbəb ola bilər. Nizamnamə kapitalında müəyyən paya malik olmaq şərtlərindən asılı olaraq səhmdarların hüquqlarının təhlili əsasında belə qənaətə gəlinmişdir ki, nizamnamə kapitalında 10%-dən az olan payın satışı əhəmiyyətli səhmdar riskləri daşıyır. Əlavə vəsaitlərin cəlb edilməsinə təcili ehtiyac olduqda, səhmdar riski (yeganə icra hakimiyyəti orqanının vəzifəsinə namizədlərin və təşkilatın üzvlərinin müəyyən edilməsi yolu ilə müəssisənin cari fəaliyyətinə potensial nəzarətin itirilməsi daxil olmaqla) 25%-dən çox satışı mümkündür.

2. Kredit riski – kredit dünya ssuda bazarına maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin üsulu kimi, tenderlərin maliyyə lezatorunun artırılmasını nəzərdə tutur. Maliyyə resurslarını cəlb etmək üçün normativ-hüquqi aktların (məsələn, məlumatların açıqlanması müddəalarının) pozulması əməliyyatların etibarsız hesab edilməsi, cərimələrin və sanksiyaların tətbiqi, rəhbərliyin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə nəticələnmə bilər.

3. Uyğunluq riski - geosiyasi qeyri-sabitliyin artması şirkətlərin beynəlxalq maliyyə bazarlarına daxil olmasına qarşı sanksiyaların və ya məhdudluqların olma ehtimalının artmasında özünü göstərir. Əgər şirkət bilavasitə

və uzun müddət dünya kaitalı bazarından maliyyə resurslarının artırılması mənbəyi kimi istifadə edirsə, bu imkanın kəskin məhdudlaşdırılması şirkətin maliyyə vəziyyətinə və maliyyə axınlarına əhəmiyyətli dərəcədə mənfəət təsir göstərə bilər ki, bu da dövlət şirkətləri üçün xüsusilə vacibdir.

4. Valyuta riski – bazara cəlb edilən maliyyə resursları istənilən valyutada ola bilər. Öz növbəsində, uyğunsuz gəlir strukturunun əsas xərc strukturuna, əməliyyat xərclərinə və valyuta komponenti kontekstində öhdəliklərin strukturuna uyğunluğu müəssisə üçün əlavə riskdir. Əgər şirkət kapitalın artırılması metodu kimi xarici valyutada ifadə edilmiş səhmlərin yerləşdirilməsindən istifadə edibsə, o zaman şirkətin hesablaşma hesabları üzrə səhm mükafatı məzənnə dinamikasının təsirinə məruz qalır.

5. Kapital tələbinin qeyri-kafi olması riski - öz növbəsində, istiqrazlı kredit vəsait cəlb etmək üsulu kimi istifadə olunarsa, valyuta məzənnələrinin əlverişsiz dəyişməsi gəlir strukturunda əlavə borc xərclərində əks olunacaq və nəticədə biznesin rentabelliyyətinin azalması əks olunacaq.

6. Investisiya riski - əgər maliyyə resurslarının cəlb edilməsində məqsəd mövcud kreditləri əvəz etmək və ya nizamnamə kapitalındakı payı satmaq deyilsə, o zaman şirkət sərbəst vəsait alır və investisiya predmeti üzrə seçim qarşısında qalır. Risk mənfəət iqtisadi nəticə əldə etməkdən ibarətdir ki, bu da investisiyanın qaytarılmasının cəlb edilmiş vəsaitlərin dəyərindən aşağı olması ilə əlaqələndiriləcəkdir [1].

Həmçinin, risklərin təbiəti və iqtisadi komponentinin təhlili əsasında şirkətin maliyyə vəziyyəti üçün nəticələri müəyyən etmək mümkündür:

- 1) şirkətin maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi, fəaliyyətin gəlirliliyinin azalması;
- 2) bazar payının itirilməsi (satış həcmi);
- 3) lisenziyanın itirilməsi, yeni məhkəmə prosesinin başlanması;
- 4) biznesin investisiya cəlb edilməsinin pisləşməsi;
- 5) cəmiyyətin ləğvi.

Risqlərin əmələ gəlməsinin səbəbləri cədvəl 1-də təqdim olunur.

Dünya ssuda bazarına maliyyə resurslarının cəlb edilməsi strategiyasının formalaşdırılması

ilə mümkün olan mənfi nəticələrin qarşısını almaq mümkündür.

Cədvəl 1.

Dünya ssuda kapitalı bazarına maliyyə resurslarının cəlb edilməsi zamanı risklərin məcmusu

Risk	Məzmun	Səhm yerləşdirilməsinin mənbəyi	Mənbə: istiqraz krediti	Riskin başvermə mənbəyi
Kredit	Borc yükünün artması	-	+	Daxili
Uyğunluq	Dünya ssuda bazarına girişin məhdudlaşdırılması	+	+	Xarici
Hüquqi	Cərimələr, sanksiyalar, məhdudsiyyələr barədə hüquqi aktların pozulmasına görə	+	+	Xarici
Qeyri-kafi kapital tələbi	Həddindən artıq kapitalın artırılması	+	+	Daxili
Səhmdar	Biznes nəzarətinin itirilməsi	+	-	Xarici
İnvestisiya	İnvestisiyadan mənfi iqtisadi nəticə	+	+	Daxili

Mənbə: [6].

Bunun üçün müxtəlif üsullardan istifadə etmək olar. Maliyyə risklərini azaltmağın əsas üsulları arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- Məhdudlaşdırma - riskin mənfi təsirinin nəticələrinin bu hadisənin başvermə ehtimalına vurulması ilə qiymətləndirilə bilər, bu prosesin nəticəsi maliyyə baxımından riskin mahiyyətini ifadə edən pul məbləği olacaqdır. Məhdudlaşdırma maliyyə risklərinin azaldılması metodu kimi pul ifadəsində limitin (məhdudsiyyətin) müəyyən edilməsini nəzərdə tutur, risk götürərkən onun həcmindən artıq ola bilməz.

- Hedcinq - maliyyə və əmtəə bazarlarında əməliyyatların bağlanması yolu ilə risklərin sığortalanmasını nəzərdə tutur.

Hedcinq prosesini həyata keçirməklə şirkət, bir qayda olaraq, müvafiq müqavilənin bağlanmasına görə mükafat (haqq) ödəməklə, bazarda özü üçün əlverişli qiymət müəyyən edir. Bu üsul maliyyə risklərinin azaldılması üçün ən geniş yayılmış üsullardan biridir.

- Diversifikasiya - maliyyə menecmenti diversifikasiyanı risklərin minimuma endirilməsi üsulu kimi qəbul etdikdə, bir fərdi riskin açıqlanmasının mənfi təsiri azalır ki, bu da qısa müddətdə şirkətin maliyyə sabitliyinə müsbət təsir göstərir;

- Sığorta - riskin açıqlanmasından mənfi təsirin sığorta şirkətinə ötürülməsini nəzərdə tutur

ki, bu da öz növbəsində, sığorta haqqının ödənilməsini nəzərdə tutur. Sığorta hedcinqə bazara daha az həssas alternativ kimi baxıla bilər.

- İtkilər üçün ehtiyatlar formalaşması - bölüşdürülməmiş mənfəətin və ya digər mənbələrdən alınan vəsaitlərin toplandığı əlavə vəsaitlər də risklərin azaldılması üsuludur. Bu vəsaitlər, bir qayda olaraq, ən likvid öhdəliklərə (səhmlər, istiqrazlar, depozitlər) yatırılır ki, bu da bir tərəfdən əlavə gəlir əldə etməyə imkan verir, digər tərəfdən isə aktivi nağd pula çevirmək imkanı verir.

- Qaçınmaq - potensial risk olduğu halda, müəyyən bir layihədə iştirak etməklə əldə edilən mənfəət (məsələn, maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin xüsusi metodundan istifadə etməklə) layihə risklərinin açıqlanması ehtimalı nəzərə alınmaqla, potensial itkilərdən daha azdır, iqtisadi baxımdan məqsədəuyğundur. Həmçinin, riskin açıqlanması ehtimalı aşağı (1 - 5%) olsa belə, defolta və ya defoldan əvvəlki vəziyyətə gətirib çıxara bilən əhəmiyyətli mənfi təsir nəzərdə tutursa, riskin azaldılması üsulu kimi qaçınma tətbiq edilməlidir.

- Övladlığa götürmə - mənfi halda riskin açıqlanmasının nəticəsi minimaldır və şirkətlərin maliyyə vəziyyətində, istehsal prosesində və bazar mövqeyinin pisləşməsinə səbəb ola bilməzsə, o zaman şirkət rəhbərliyinin riski qəbul etməsi məqsədəuyğundur. Eləcə də, daha effektiv

risklərin minimuma endirilməsi tədbirlərinə sərf oluna biləcək vaxta və inzibati resurslara qənaət edəcək [40].

Yaranan risklərin təhlili göstərir ki, risk tənzimlənən iqtisadi kateqoriyadır və onun azaldılmasına şirkətin maliyyə göstəricilərini birbaşa və ya dolayısı ilə azaldan müəyyən maliyyə idarəetmə alətləri vasitəsilə nail olunur. Risklərin düzgün idarə edilməsi riskin açıqlanmasının mənfəi nəticələrini, habelə onun baş vermə ehtimalını azaltmağa imkan verir ki, bu da xarici borclanma xərclərini azaldır və şirkətin maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırır.

Beləliklə, maliyyə bazarı investisiyalarının cəlb edilməsinin mühüm mexanizmi fond bazarının inkişafı, investisiyaların cəlb edilməsi, əməliyyatların sayının və likvidliyin artırılması, balanssızlığın azaldılmasıdır. İnvestisiya fondlarının cəlb edilməsi üsulları investorların daha geniş dairəsi üçün vergi güzəştləri, habelə pay fondlarının inkişafı ola bilər. Vəsaitlərin daxil olması fond bazarındakı vəziyyəti yaxşılaşdıracaq və onun likvidliyini artıracaq.

Bununla belə, maliyyə bazarının inkişafı üçün mövcud maneələri nəzərə almaq lazımdır ki, onları qısa müddətdə aradan qaldırmaq mümkün deyil. Çətin iqtisadi vəziyyət maliyyə bazarının sabitliyinə birbaşa təsir edərək investisiyaları daha riskli edir, həmçinin, təşkilatlardan və fiziki şəxslərdən sərbəst pul vəsaitlərinin formalaşmasına mənfəi təsir göstərir.

Beləliklə, maliyyə bazarının investisiyaların formalaşması mənbəyi kimi inkişafı perspektivli inkişaf istiqamətidir və iqtisadi artıma nail olmaq üçün mövcud iqtisadi vəziyyəti və bazarın vəziyyətini sabitləşdirmək üçün metodik iş tələb edir ki, bu da sonda investisiya həcmının artmasına səbəb olur.

Son olaraq, tədqiqat işinin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, məqalədə dünya ssuda (kredit) kapitalı bazarından maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin əhəmiyyəti araşdırılmış, bununla

yanaşı, investisiya cəlb edilməsinin şirkətlərin maliyyə axınlarına birbaşa və ya dolayısı yolla göstərdiyi mənfəi təsirləri - xeyli sayda risklər və bu risklərin qarşısının alınması yolları təhlil edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Quliyeva Ş.T. Maliyyə riskləri və onların idarə edilməsi problemləri. Bakı, 2013.
2. Астапов К.Л. Модернизация инфраструктуры российского рынка ценных бумаг в соответствии с международными принципами // Деньги и кредит. 2014. 3. С. 27- 34.
3. Лавров Е. И., Маковецкий М. Ю., Полякова Т. Н. Инвестиции, финансовый рынок и экономический рост: монография. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2007. – 500 с.
4. Маковецкий М. Ю. Инвестиционное обеспечение экономического роста: теоретические проблемы, финансовые инструменты, тенденции развития. – М.: АНКИЛ, 2013. – 312 с.
5. Маковецкий М. Ю. Инвестиции как ключевой фактор экономического роста // Финансы и кредит. – 2011. – № 2. – С. 8–17. № 4. – С. 55–62.
6. Миркин Я.М. Финансовое будущее России: экстремумы, бумы, системные риски. М.: Гелеос, Кэпитал Трейд Компани, 2011. - 496 с. (Mirkin Ja.M. Finansovoe budushhee Rossii: jekstremumu, bumy, sistemnye riski. M.: Geleos, Kjepital Trejd Kompani, 2011. - 496 s.)
7. Levin R. Finance and growth: Theory and evidence // Working paper 10766 / September 2004 / National bureau of economic research. P. 1 — <http://www.nber.org>.
8. Nassr, I.K. and G. Wehinger (2015), Unlocking SME finance through market-based debt: Securitisation, private placements and bonds, OECD Journal: Financial Market Trends, available at 10.1787/fmt-2014-5js3bg1g53ln.

Иса Акиф оглы ТЕЙМУРЗАДЕ

«Берк Групп» ООО, Специалист по налогам и финансам

E-mail: isateymurzade40@gmail.com

к.э.н., доцент **А. А. БАБАЕВ**

**ВАЖНОСТЬ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ С МИРОВОГО РЫНКА
КРЕДИТНОГО КАПИТАЛА**

Резюме: Актуальность исследования: В условиях рыночных отношений большое значение имеет непрерывное вовлечение финансовых ресурсов в экономику страны. В связи с этим необходимо наличие финансовых рынков, позволяющих направлять внутренние и внешние ресурсы на развитие экономики. Рынок кредитного капитала, являющийся разновидностью финансового рынка, сегодня играет важную роль в развитии экономики страны. Кроме того, инвестирование в рынок ссудного капитала создает больше возможностей для диверсификации инвестиционной деятельности. Индустриальная диверсификация предполагает вложения в финансовые инструменты эмитентов различных отраслей. На развитых рынках есть возможности извлечь выгоду из инвестиций в такие области, как производство программного обеспечения, здравоохранение и банковский сектор. Все это повышает актуальность темы.

Цель исследования: Основная цель статьи - изучить важность привлечения финансовых ресурсов с мирового рынка ссудного капитала, проанализировать его прямое или косвенное негативное влияние на финансовые потоки компании – большое количество риски и способы предотвращения этих рисков.

Методы исследования: При подготовке статьи использовались анализ, статистический анализ и другие методы, являющиеся основными методами исследования.

База данных исследований: Информационную базу статьи составляют научные статьи зарубежных исследователей о важности привлечения инвестиций на мировой рынок ссудного капитала, а также монографии, опубликованные в ведущих журналах и материалы интернет-ресурсов на разных языках.

Области использования результатов: Результаты статьи могут быть использованы специалистами, работающими на рынке капитала, а также в банковской сфере и студентами, изучающими экономику.

Ключевые слова: инвестиции, ликвидность, дисбаланс, финансовые риски.

Isa Akif TEYMURZADEH

“Berc Group” LLC, Tax and Finance Specialist

Email: isateymurzade40@gmail.com

PhD in Economy, associate professor A.A. BABAYEV

THE IMPORTANCE OF ATTRACTING FINANCIAL RESOURCES FROM THE WORLD CREDIT CAPITAL MARKET

Summary: research relevance: In the conditions of market relations, it is important to attract continuously financial resources to an economy of the country. In this regard, it is necessary to have financial markets that ensure the channeling of internal and external resources to economic development. The credit capital market, which is a type of financial market, today plays an important role in the economical development of the country. In addition, investing in the loan capital market creates more opportunities for diversification of investment activities. Industrial diversification involves investments in financial instruments by issuers of various industries. In developed markets, it provides opportunities to benefit from investing in areas such as software manufacturing, healthcare and the banking sector. All this increases the relevance of the topic.

Research purpos: The main purpose of the article is to investigate the importance of attracting financial resources from the world loan capital market, analyze its direct or indirect negative effects on financial flows of the company - a large number of risks and ways to prevent these risks.

Research methods: The main research methods: analysis, statistical analysis and other methods were used during the article preparation.

Research information base: The article information base consists of scientific articles of foreign researchers on the importance of attracting investment to the world loan capital market, as well as monographs published in leading journals and materials of Internet resources in different languages.

Usage areas of results: The results of the article can be used by specialists working in the capital market, as well as in banking sector, and students studying economics.

Key words: investment, liquidity, imbalance, financial risks.

Daxil olub: 05.02.2021